

Výkladové poznámky k biblickým veršom z úlohy č. 11

Práca ako nástroj rastu

Základný text:

(1Kor 15,58 SEkP) *A tak bratia moji milovaní, buďte pevní, neochvejní, buďte stále horlivejší v Pánovom diele, veď viete, že vaša námaha nie je márna v Pánovi.*

1Kor 15 je nádhernou kapitolou o vzkriesení a k tomuto smeruje aj jej posledný verš. "Vďaka nádeji na vzkriesenie má všetko úsilie a všetky obete v záujmu Pánovho diela zmysel."¹ To je veľmi povzbudzujúce, pretože ľudia bežne vo svojich životoch vynakladajú veľmi veľa námahy pre veci či už dočasné, alebo dokonca aj pre veci, ktoré ich ničia. "Pavlov jazyk sa vracia k začiatku kapitoly, kde im pripomínal evanjelium, ktoré prijali a v ktorom stoja, a kde ich vyzval, aby sa pevne držali slova, ktoré im hlásal, aby neuverili márne (15,1.2)."² Práve v tomto spočíva "námaha", ku ktorej sú motivovaní a ktorá nie je márna.

Nedeľa: Práca - povinnosť alebo požehnanie?

(Kaz 3,12-13.22 SEkP) ¹²*Spoznal som, že nie je pre nich nič lepšie, ako sa radovať a konať vo svojom živote dobro.* ¹³*Aj to, ak môže niekto jesť a piť a zakúsiť dobro popri svojej námahe, je Boží dar. ...* ²²*Videl som, že nie je nič lepšie, ako keď sa človek raduje z toho, čo koná, lebo to je jeho podiel, veď kto mu umožní aby videl, čo bude po ňom?*

Kniha Kazateľ ako taká stavia do protikladu ľudské konanie, ktoré označuje ako pominuteľné, s Božím konaním, ktoré jediné je večné. "Skutočnosť je naozaj taká, že Kazateľ tu hovorí o nemennosti Božieho skutku, nie o slove."³ A všetko ľudské konanie stráca onen pominuteľný rozmer jedine v tom prípade, ak je spojené s Božím konaním. No napriek tomu, že sa nám mnohokrát môže zdať kniha Kazateľ ako pesimistická, tieto verše sú optimistické. "Pri prijímaní všetkého ako daru svojho Stvoriteľa, dokonca aj v preklatom svete, vykúpený človek vie nájsť dobro v každej svojej práci."⁴

"Užiť si dobrý Boží dar je prejavom vďačnosti, ktorú k nemu cítíme. ... Rovnako je to aj so zlými chvíľami, v okamžikoch zármutku aj bolesti mi viera pripomína, že všetko má svoj zmysel a význam."⁵

Radosť zo svojej práce ako takej a z plodov práce ako sú jedenie a pitie, je to najlepšie "pre ľudí, ktorí sami nevidia žiadnu skutočnú budúcnosť."⁶ Pre človeka, ktorý je vo vzťahu s

¹ MACARTHUR, John. Nový zákon: *Komentár verš po verši*. Kroměříž: Didasko, 2013. ISBN 978-80-87587-08-9. str. 553.

² TAYLOR, Mark. The New American Commentary: *1 Corinthians*. Nashville: B&H Publishing Group, 2014. 761 s. ISBN 978-0-8054-0128-8. str. 605.

³ MURPHY, R. E. Word Biblical Commentary: *Ecclesiastes*. vol. 23A. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 415 s. ISBN 978-0-310-58867-2. str. 174.

⁴ MACARTHUR, John. Starý zákon: *Komentár verš po verši*. Kroměříž: Didasko, 2015. ISBN 978-80-87587-17-1. str. 789.

⁵ DOUKHAN, J. B. Kazateľ: *Marnost nad marnost*. Praha: Advent-Orion, 2017. 119 s. ISBN 978-80-7172-689-0. str. 38.

Bohom, tzn. že Božie skutky sú súčasťou jeho námahy, môže prežívať radosť aj napriek tomu, že nie za každých okolností sa môže dožiť plodov svojej práce. Jeho budúcnosť je totiž v Bohu.

(Gn 3,19 SEkP) *V pote svojej tváre budeš jesť chlieb, kým sa nevrátiš do zeme, lebo z nej si bol vzatý, veď prach si a do prachu sa vrátiš.*

Tento text často vnímame ako súčasť Božích prekliatí, ktoré dopadli na človeka potom, ako zhrešil. Jesť chlieb v "pote svojej tváre" však nemusíme vnímať iba z negatívneho hľadiska. Božie kliatby sú len určitým obmedzením pre hriešneho človeka, ale aj toto obmedzenie ho má chrániť. Človek často upadá po osobnostnej aj morálnej stránke, keď zaháľa. Človek, aby mohol prežiť a žiť plnohodnotne, musí pracovať. Boh dal človeku prácu už v záhrade Eden, "aby ju brábal" (Gn 2,15). "K pozitívnemu významu práce ako k úlohe, ktorú dal Boh, pribudne negatívny limit v podobe námahy, únavy a pocitu márnosti, ktorý zabráni idealizácii a vyzdvihovaniu práce."⁷

"Súčasťou nášho údely je prijať skutočnosť, že mi moja práca nemusí prinášať žiadnu radosť. A že na konci odídem z tohto sveta nahý. Nie je treba vyčerpávať sa hľadaním toho, čo ma uspokojuje. Stačí sa naučiť prijímať to, čo mám, a žiť s tým, čo mi je darované. A samozrejme odovzdávať to, čo je odo mňa žiadané."⁸

Pondelok: Práca a náš osobný rast

(Dt 16,15 SEkP) *Sedem dní zasväť na počesť Hospodina, tvojho Boha, na mieste, ktoré si vyvolí Hospodin, lebo Hospodin, tvoj Boh, ťa požehná hojnou úrodou a úspechom vo všetkom, čo budeš podnikat'. Preto sa raduj!*

Verš 15 je súčasťou ustanovenia sviatku stánkov v deuteronomistickom zákonníku. "Každý člen tejto spoločnosti sa mal podieľať na slávnosti, vrátane detí a miestnych cudzincov v ich strede. Božie požehnanie, ktoré je tu prezentované, je tiež komplexné, ... Celé požehnanie je dôvodom radosťnej slávnosti, ktorá trvá sedem dní."⁹

Nie sú tu položené dôrazy na obeť alebo stavbu stánkov, ale na radosť a skupiny obyvateľov, ktoré sú ohrozené: deti, otroci, cudzinci, leviti, siroty, vdovy (v. 14), a predovšetkým tieto ohrozené skupiny obyvateľov majú dôvod na radosť. V piatej knihe Mojžišovej má teda tento sviatok viac sociálny rozmer než náboženský.

"...na mieste, ktoré si vyvolí Hospodin" - nejedná sa tu pravdepodobne ani o chrám, ani o svätostánok. Bližšie to môžeme vidieť v hebrejskom texte, kde je toto miesto "lokalizované

⁶ MURPHY, R. E. Word Biblical Commentary: *Ecclesiastes*. str. 176.

⁷ DUBOVSKÝ, Peter. Komentár k Starému zákonu: *Genezis*. Trnava: Dobrá kniha, 2008. 828 s. ISBN 978-80-7141-626-5. str. 162.

⁸ BENEŠ, Jirí. VAŽURA, Petr. *Pradějiny*. Praha: Kalich, 2010. 287 s. ISBN 978-80-7017-130-1. str. 109.

⁹ CHRISTENSEN, Duane. Word Biblical Commentary: *Deuteronomy 1 - 21:9*. vol. 6A. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 1105 s. ISBN 978-0-310-58841-2. str. 737.

do vnútra vyznávača a spojené s ľuďmi vo vyznávačovom okolí: výrazy 'v tvojom vnútri' a 'v mieste' sú totiž v hebrejskom texte synonymá."¹⁰

(Kaz 9,10 SEkP) ***Všetko, čo tvoja ruka nájde k práci, urob podľa svojej sily, lebo niet práce ani uvažovania, ani poznania a múdrosti v podsvetí, do ktorého ideš.***

Kazateľ 9 sa venuje téme smrti. V smrti vidí Kazateľ nepriateľa, smrť nie je cestou k inému spôsobu existencie. Smrť je čistá neexistencia (viď Kaz 9,4-6). Preto ani prácu by sme nemali odkladať, pretože pracovať človek môže len dokiaľ je nažive. Keď zomrieme, už nič nestihneme ani začať, ani dokončiť. "Táto rada, aby ste žili intenzívne, je motivovaná tvrdo, ale realistickou perspektívou: v *šeole* neexistuje skutočná činnosť ani život, takže konajte hneď! Tento popis *šeolu* je klasický, zobrazuje stav neživota."¹¹ DOUKHAN tu vidí aj krásnu paralelu so sobotou:

Napodobňovanie Boha v práci má svoju paralelu s napodobňovaním Boha v sobotnom odpočinku. ... Sobota so sebou nesie špecifický prístup k práci. Preto Kazateľ odkazuje pri zmienke o práci aj na sobotu. ... Aj my vytvárame, ako On tvoril. Z tohto pohľadu je ľudské konanie posvätné. Nie je bez zaujímavosti, že hebrejčina prácu popisuje rovnakým slovom ako bohoslužbu - "*avoda*". Z toho vyplýva, že by sme mali pracovať s rovnakým svätým zápalom, ako konáme bohoslužbu. Venujme práci dôkladnosť, starostlivosť a plnú pozornosť, aby bol výsledok čo najlepší. Zároveň platí, že práca je ľudským dielom. Konat' by sme ju mali "podľa svojich síl". Práca by nás nemala ničieť, veď je v "našich silách". Udržujme ju pod kontrolou. Jediným prostriedkom je v tom sobota, deň, kedy sme od nej oslobodení. V sobotu sme si všetci rovní, pretože v ten deň nikto nepracuje pre druhého."¹²

(Prís 21,25 SEkP) ***Žiadostivosť usmrť lenivca, lebo jeho ruky sa štítia práce.***

Žiadostivosť - hebr. *taawah* je odvodené od slovesného koreňa *a-w-h*, čo intenzívny tvar výrazu "túžiť, zatúžiť, mať záľusk"¹³. Lenivec teda zahynie na svoju túžbu, ktorá bez práce nikdy nebude nasýtená. "V predstave, že túžba lenivého človeka zabije, je istý paradox a prehánanie; má nejaké želanie? Ak áno, prekazí ho vlastná lenivosť. Nakoniec preto, lebo odmieta prácu, mal by logicky dôjsť k predčasnej smrti."¹⁴

¹⁰ BENEŠ, Jiří. Směrnice a řády: *Zákonník v Páté knize Mojžíšově*. Praha: Advent-Orion, 2012. 226 s. ISBN 978-80-7172-874-0. str. 68.

¹¹ MURPHY, R. E. Word Biblical Commentary: *Ecclesiastes*. str. 257.

¹² DOUKHAN, J. B. Kazateľ: *Marnost nad marnost*. str. 92.

¹³ PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. 4. vyd. Praha: Kalich, 2006. 188 s. ISBN 80-7017-029-8. str. 15.

¹⁴ MURPHY, R. E. Word Biblical Commentary: *Proverbs*. vol. 22. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 526 s. ISBN 978-0-310-58854-2. str. 305.

(Jer 1,6 SEkP) ***Povedal som: Pane môj, Hospodine, ved' neviem hovoriť, lebo som ešte len chlapec.***

Jeremiáš sa svojím zdráhaním voči Hospodinovmu povolaniu podobá Mojžišovi, ktorý tiež dával Bohu argumenty, prečo on nie je tou najlepšou voľbou pre Hospodinove zámery. Jeremiášov odpor spočíval v dvoch oblastiach: "Po prvé, nevedel ako hovoriť (možno čo povedať); po druhé, na túto úlohu bol zjavne príliš mladý. Pretože mu bolo povedané, že má byť 'prorokom pre národy' (v. 5 a pozri aj v. 10), jeho výhovorky boli v skutočnosti pádnymi dôvodmi odmietnutia. Pokiaľ ide o predmet, nemal v tom okamihu svojho života nijaké zvláštne poslanstvo pre svoj národ, tým menej pre cudzie národy. A druhá výhovorka s tou prvou úzko súvisela: Ako mohol tak mladý človek vykonať tak hrozivú úlohu?"¹⁵

Utorok: Poctivo odvedená práca

(Ex 25,8.9 SEkP) ***⁸Nech mi urobia svätostánok, aby som mohol bývať medzi vami. ⁹Všetko urobte presne podľa toho, čo ti ukazujem ako vzor príbytku a celého jeho zariadenia,***

Ex 25,8 je centrálnou výpoveďou o svätyni. Hovorí o účelu, pre ktorý bola svätýňa postavená, aby Hospodin "prebýval v ich strede". Svätostánok ako taký je symbolom Hospodinovho stanovania medzi stanmi Izraela. Vzťah medzi Hospodinom a Izraelom nie je vzťah zobrazený tak, že ľudia sú tu na zemi a Boh je v nebesiach, ale Boh prebýva uprostred svojho ľudu, je to predobraz ešte dokonalejšej novozákonnej formy, kedy samotné telo človeka je chrámom Ducha Svätého, takže skrze Ducha Hospodin prebýva vo vnútri svojho ľudu, ale aj každého jednotlivca. Zmyslom svätostánku teda "nie je postaviť niečo ako dom na bývanie pre božstvo, ale aby izraelský ľud mohol mať intenzívne spoločenstvo s PÁNOM alebo, povedané z obrátenej perspektívy, aby PÁNOVA prítomnosť mohla prebývať uprostred Izraela."¹⁶

Niečo môže naznačovať aj výber hebrejských slov pre označenie Hospodinovej prítomnosti. "Kňazská tradícia ... používa na vyjadrenie 'pobytu' PÁNOVEJ prítomnosti na zemi výhradne sloveso כַּשׁ [škn] a nie יָשַׁב [yšv]. Rozdiel medzi týmito termínmi je asi taký, ako dnes medzi trvalým a prechodným pobytom, pričom výraz כַּשׁ [škn] by sa s ohľadom na kontext dal preložiť ako *táboriť, stanovať* či *kempovať*."¹⁷ Trvalá Hospodinova prítomnosť je vyhradená až pre nové stvorenie. Zároveň je tu poukázané na to, že Hospodinovu prítomnosť v strede jeho ľudu, nie je dôsledkom svätostánku, ale jeho príčinou. "Jeho prítomnosť nie je odmenou za poslušnosť ľudu, ale dôvodom pre ňu."¹⁸

Verš 8. hovorí o "svätom mieste" *miqdaš*, až 9. verš spomína "svätostánok" *mišken*, tzn. že výraz "sväté miesto, ktoré má Izrael vytvoriť" má širší odkaz ako len na svätostánok, ... týka

¹⁵ CRAIGIE, P. C. KELLEY, Paige. DRINKARD, J. F. Word Biblical Commentary: *Jeremiah 1-25*. vol. 26. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 650 s. ISBN 978-0-310-58871-9. str. 93.

¹⁶ TIŇO, Jozef. Komentáre k Starému zákonu: *Exodus*. Trnava: Dobrá kniha, 2013. 948 s. ISBN 978-80-7141-766-8. str. 665.

¹⁷ TIŇO, Jozef. Komentáre k Starému zákonu: *Exodus*. str. 665.

¹⁸ *tamtiež*, str. 666.

sa každého miesta Hospodinovej teofánie."¹⁹ To len podčiarkuje skutočnosť, že svätostánok je naozaj iba symbolom vyššej skutočnosti, a to tej, že Hospodin chce prebývať vo vnútri svojich vyznávačov.

v. 9: Čo sa týka "vzoru" podľa ktorého mal Mojžiš nechať svätostánok zhotoviť, sa biblickí interpreti líšia. TIŇO dokladá zaujímavú mikroštúdiu pojmu "vzor", o ktorom tu hovoríme:

Termín תבנית [tavnit] s významom "vzor" je pravdepodobne odvodený od slovesa בנה [vnh] *stavať*, takže väčšina komentátorov sa domnieva, že Mojžišovi bolo ukázané niečo ako trojrozmerný model. Na inom mieste však hebr. výraz תבנית [tavnit] označuje dvojrozmerný obraz (porov. Ez 8,10), či dokonca architektonický plán (porov. 1Krn 28,11-19). Aj grécky termín ἀράδιγμα [aradeigma], ktorým tu LXX prekladá výraz תבנית [tavnit], zahŕňa tieto možnosti. Bez opodstatnenia nie je ani hypotéza, že predlohou bol nebeský originál: PÁNOV nebeský stan. Vychádza zo starobylej orientálnej idey o mýtickom analogickom vzťahu medzi dvoma svetmi, nebeským a pozemským, makrokozmosom a mikrokozmosom, takže krajiny, rieky, mestá, a najmä chrámy majú svoj nebeský originál (Goppelt 1972, 257). Komunikovanie Božieho zámeru vyjavením nebeskej predlohy či modelu spomína v súvislosti s budúcim chrámom aj Ezechiel (Ez 40-48) a Dávid (1Krn 28). Dochované materiály svedčia o takomto fenoméne aj v prípade chrámov či svätých iných národov SBV [starovekého blízkeho východu]. Nepochybne sa tým zaistila legitimita stavby nie ako ľudského, ale ako božského diela, z čoho bola odvodená jej svätosť. N. M. Sarna (1986, 202-203) však z tejto zmienky v našom texte vyvodzuje aj iný dôležitý záver: zmienku o vizuálnej podobe a následnými podrobnými inštrukciami, bez ktorých by nebola možná realizácia, sa svätostánok a jeho náradie prezentuje ako niečo nové, bezprecedentné, a teda akoby odlišné od všetkého, čo Izraeliti dovtedy poznali z iných kultúr či náboženstiev. Cieľom takéhoto spôsobu predstavenia svätostánku a bohoslužby s ním spojenej je zrejme zvýrazniť diskontinuitu a inovatívnosť izraelského náboženstva.²⁰

Streda: Práca a náš duchovný život

(Gal 5,22-26 SEkP) ²²*No ovocie Ducha je láska, radosť, pokoj, zhovievavosť, láskavosť, dobrota, vernosť,* ²³*miernosť, sebaovládanie. Proti takýmto veciam nie je zákon.* ²⁴*Tí, čo patria Ježišovi Kristovi, ukrižovali svoje telo s vášňami a žiadosťami.* ²⁵*Ak žijeme Duchom, podľa Ducha aj konajme!* ²⁶*Nehľadajme prázdnu slávu, neodráždime sa navzájom a nezávidme jeden druhému!*

Apoštol Pavol v liste Galatským uvádza katalóg nerestí (skutky tela Gal 5,19-21) a katalóg cností (ovocie Ducha Gal 5,22-23). Podobné zoznamy boli v helénskom svete bežné už od Platóna, ktorý "chcel takto charakterizovať ideálneho občana v ideálnej spoločnosti"²¹.

¹⁹ DURHAM, J. I. Word Biblical Commentary: *Exodus*. vol. 3. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 765 s. ISBN 978-0-310-58853-5. str. 511.

²⁰ TIŇO, Jozef. Komentáre k Starému zákonu: *Exodus*. str. 666-667.

²¹ LONGENECKER, R. N. Word Biblical Commentary: *Galatians*. vol. 41. Grand Rapids: Zondervan, 2017 (ePub edition). 731 s. ISBN 978-0-310-58633-3. str. 552.

Hlavným rozdielom je to, že Pavlov katalóg cností nazýva "ovocím Ducha". Nie je tu myslený duch človeka, ale tretia Božia osoba Duch svätý. Zatiaľ čo v Gréckom svete sa cnosti dosahovali úsilím človeka budovať svoju osobnosť, u Pavla sa jedná o dielo Ducha svätého v človeku. Od človeka sa očakáva "iba" zapretie samého seba (tj. ukrižovanie svojho tela s vášňami a žiadosťami).

vv. 22-23: Poradie jednotlivých položiek ovocia Ducha tu nie je úplne dôležité, možno s výnimkou úplne prvej položky *agapé* tj. lásky. "Odkaz na lásku pripomína úvodnú výzvu z 5,13 'prostredníctvom lásky si navzájom slúžte', čo naznačuje, že všetky ďalšie uvedené cnosti vyplývajú nejakým spôsobom z lásky."²² Láska *agapé* je v NZ často používaná ako synonymum pre lásku filia. *Agapé* však "označuje lásku z rozhodnutia, ... odkazuje na úctu, oddanosť a lásku ktorá vedie k ochotnej, obetavej službe."²³ Ak všetky uvedené cnosti vychádzajú z lásky, potom ovocie Ducha nemôže byť proti zákonu, pretože zákon je zákonom lásky k Bohu a blížnemu.

v. 24: K tomuto veršu výstižne poznamenáva komentár:

Identifikácia s Kristom v jeho ukrižovaní, znamená pre veriaceho nový typ existencie, pretože "teraz Kristus žije vo mne" (2,20). Rovnako ako ohlasovanie "ukrižovaného Krista" má dôsledky na problémy spojené s legalizmom a nominalizmom [tj. zákonníctvo], tak aj identifikácia s Kristom pri jeho ukrižovaní má dôsledky na problémy spojené s libertinizmom [tj. bezzákonosť, nemýliť si to s liberalizmom]. Nárokovanie si stotožnenia s Kristom pri jeho ukrižovaní pre Pavla znamená, že sa nemožno hlásiť k životnému štýlu, ktorý vyjadruje buď legalistickú alebo libertínsku orientáciu.²⁴

vv. 25-26: Žiť Duchom a žiť v Kristovi je to isté. Ten, kto skutočne žije Duchom, nechá sa ním viesť. Duch je tu teda jasne určený ako osoba, nie ako Božia moc, ktorou veriaci disponuje. Dôraz je naopak kladený v to, aby sa veriaci dal k dispozícii Duchu svätému. Z tohto vychádza aj 26. verš, ktorý môže byť aj reakciou na konkrétnu situáciu, ktorú prežívali veriaci v galatských zboroch, ktorá je vyjadrená tromi negatívnymi príkazmi: nehľadať prázdnu slávu; nedráždiť sa navzájom; nezávidieť jeden druhému.

²² LONGENECKER, R. N. Word Biblical Commentary: *Galatians*. str. 567.

²³ MACARTHUR, John. Nový zákon: *Komentár verš po verši*. str. 622.

²⁴ LONGENECKER, R. N. Word Biblical Commentary: *Galatians*. str. 573.

Štvrtok: Práca a naša zodpovednosť pred Bohom

(Kaz 9,10 SEkP)²⁵

(1Kor 10,31 SEkP) **Či teda jete, alebo pijete, alebo čokoľvek robíte, všetko robte na Božiu slávu.**

"Sláva", gr. *doxa* je mnohovýznamové slovo. Pre naše lepšie pochopenie tohto pojmu pripadajú do úvahy tieto významy: "(dobrá) povest', sláva, reputácia, vážnosť, uznanie, pocta, nádhera, veľkoleposť, majestát, jas, žiara, odraz (svetla)"²⁶. V hebrejčine sa používal výraz *kavód*, ktorý znamenal jednak "sláva", ale aj "ťažoba, okázalosť, zámožnosť"²⁷. V oboch výrazoch (*doxa* aj *kavód*) sa okrem slávy vyskytuje aj "ťaž" čo odkazuje na "váhu" alebo "váženosť". Robiť všetko na Božiu slávu teda znamená, robiť veci tak, aby sme u ostatných ľudí posilňovali váženosť Boha, teda aby ho ľudia brali vážne. Z gréckeho pojmu *doxa* je ešte aspekt "slávy" ako "odrazu svetla", tzn. že máme svojim konaním zrkadliť Boha.

Kontext 1Kor 10,31 je však špecifický. Dôraz je kladený na to, že Božiu slávu odrážame vtedy, keď nie sme nikomu na pohoršenie a to "ani Židom ani Grékom" (1Kor 10,32). Ak by sme to mali aplikovať v rámci cirkvi sami na seba, tak by to znelo "nebyť na pohoršenie ani adventistom, ani neadventistom". Pavol sa tu dotýka najmä jedla, ktoré bolo v pohanskom prostredí pre Židov nečisté, pretože bolo obetované modlám. Pavol poukazuje, že oveľa dôležitejšie, než si zachovať obradnú čistotu, je získať priateľa a to práve tak, že ho svojím jednaním neurazíme. Ak sa vrátíme k myšlienke "slávy", potom: "Boh je oslavovaný v pokroku evanjelia. Boh je medzi svojim ľudom oslavovaný vo vzájomných vzťahoch a v úsilí získať si neveriacich pre Krista."²⁸

Použité zdroje a literatúra

BENEŠ, Jiří. Směrnice a řády: *Zákonník v Páté knize Mojžíšově*. Praha: Advent-Orion, 2012. 226 s. ISBN 978-80-7172-874-0.

BENEŠ, Jiří. VAĐURA, Petr. *Pradejiny*. Praha: Kalich, 2010. 286 s. ISBN 978-80-7017-130-1.

Biblia Hebraica Stuttgartensia. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1997. ISBN 978-3-438-05222-3.

Biblia: Slovenský ekumenický preklad. 5. Vyd. (3. opravené vyd.) Banská Bystrica: Slovenská biblická spoločnosť, 2015. ISBN 978-80-85486-97-1.

CHRISTENSEN, Duane. Word Biblical Commentary: *Deuteronomy 1 - 21:9*. vol. 6A. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 1105 s. ISBN 978-0-310-58841-2.

²⁵ Tomuto textu sme sa venovali v časti na pondelok.

²⁶ PANCZOVÁ, Helena. Grécko-slovenský slovník: *Od Homéra po kresťanských autorov*. Bratislava: Lingea, 2012. 1327 s. ISBN 978-80-8145-021-1. str. 366.

²⁷ PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. str. 70-71.

²⁸ TAYLOR, Mark. The New American Commentary: *1 Corinthians*. str. 348.

CRAIGIE, P. C. KELLEY, Paige. DRINKARD, J. F. Word Biblical Commentary: *Jeremiah 1-25*. vol. 26. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 650 s. ISBN 978-0-310-58871-9.

DOUKHAN, J. B. Kazatel: *Marnost nad marnost*. Praha: Advent-Orion, 2017. 119 s. ISBN 978-80-7172-689-0.

DUBOVSKÝ, Peter. Komentár k Starému zákonu: *Genezis*. Trnava: Dobrá kniha, 2008. 828 s. ISBN 978-80-7141-626-5.

DURHAM, J. I. Word Biblical Commentary: *Exodus*. vol. 3. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 765 s. ISBN 978-0-310-58853-5.

LONGENECKER, R. N. Word Biblical Commentary: *Galatians*. vol. 41. Grand Rapids: Zondervan, 2017 (ePub edition). 731 s. ISBN 978-0-310-58633-3.

MACARTHUR, John. Nový zákon: *Komentář verš po verši*. Kroměříž: Didasko, 2013. ISBN 978-80-87587-08-9.

MACARTHUR, John. Starý zákon: *Komentář verš po verši*. Kroměříž: Didasko, 2015. ISBN 978-80-87587-17-1.

MURPHY, R. E. Word Biblical Commentary: *Ecclesiastes*. vol. 23A. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 415 s. ISBN 978-0-310-58867-2.

MURPHY, R. E. Word Biblical Commentary: *Proverbs*. vol. 22. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 526 s. ISBN 978-0-310-58854-2.

NESTLE-ALAND. Řecko Český Nový zákon: *Slovník novozákonní řečtiny*. Praha: Česká biblická společnost, 2011. 1758 s. ISBN 978-80-87287-38-5.

PANCZOVÁ, Helena. Grécko-slovenský slovník: *Od Homéra po kresťanských autorov*. Bratislava: Lingea, 2012. 1327 s. ISBN 978-80-8145-021-1.

PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. 4. vyd. Praha: Kalich, 2006. 188 s. ISBN 80-7017-029-8.

TAYLOR, Mark. The New American Commentary: *1 Corinthians*. Nashville: B&H Publishing Group, 2014. 761 s. ISBN 978-0-8054-0128-8.

TIŇO, Jozef. Komentáre k Starému zákonu: *Exodus*. Trnava: Dobrá kniha, 2013. 948 s. ISBN 978-80-7141-766-8.